

1926 İLKMEKTEP MÜFREDATI VE CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİMİNİN EKONOMİK HEDEFLERİ

Fatih TUĞLUOĞLU*
Tuncay TUNÇ**

ÖZET

Toplumların kalkınmasında vazgeçilmez bir öneme sahip olan ilkokul eğitimi ve niteliği sorunu Türkiye’de II. Meşrutiyetten itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Toplumsal gelişmenin sağlanabilmesi için ilk eğitimde okutulan derslerin muhtevası değiştirilmiş ve derslere farklı misyonlar yüklenmiştir. Cumhuriyetin ilanının ardından bu konuda yeni düzenlenmeler yapılmış ve hazırlanan yeni müfredat programları ile cumhuriyetin kazanımlarına sahip çıkacak vatandaşlar yetiştirilmek istenmiştir. Bu amaçla hazırlanan 1926 İlk Mektepler Müfredat Programına eklenen ve içeriği değiştirilen Hayat Bilgisi ve Tabiat Dersleri ile ilkokul öğrencilerinin gelecekte sağlıklı, memleket gerçeklerinden haberdar, iktisatlı ve modern bir vatandaş olarak yetişmeleri istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1926 İlkmekep Müfredat Programı, Hayat Bilgisi, Tabiat Dersleri, İlkeğitim, Ders Kitapları.

1926 ELEMENTARY SCHOOLS CURRICULUM AND ECONOMIC TARGETS OF REPUBLIC PERIOD EDUCATION

ABSTRACT

The elementary education and its quality problem which has an indispensable importance in societies’ development is started to be discussed in Turkey beginning from the Second Constitutionalist Period. In order to make social development, the contents of the courses in primary schools were altered and the courses were assigned to have different missions. After the proclamation of the Turkish Republic, in this area different arrangements were made and it was ai-

* Aksaray Üniversitesi Fen-Ede. Fak. Tarih Böl.

** Aksaray Üniversitesi Eğit. Fak. Fen Bil. ABD.

med to bring up citizens who would protect republic's gains with the newly prepared curriculums. By the help of Science of Life and Nature Courses which were added to 1926 Elementary Schools Curriculum Programs and the contents of which were changed, it was desired to bring up elementary schools pupils as healthy, aware of the realities of their own country, economical individuals of the future.

Key Words: 1926 Elementary Schools Curriculum Program, Science of Life, Nature Courses, First Education, Course Books.

Giriş

En temel insan haklarından birisi olarak kabul edilen eğitim, bir toplumun geleceği için bireylerde oluşturulmaya çalışılan davranış değişiklikleridir. Bir toplumun geleceğinin oluşturulmasında, yeniden yapılanmasında veya mevcut ekonomik-siyasi yapının pekiştirilerek devam etmesinde ve bu amaç için çalışacak yeni kuşakların yetiştirilmesinde büyük bir öneme sahip olan eğitim, bireye toplumun o ana kadar oluşturduğu kültür ve gelenekleri aktarmakta, ayrıca ona yaşama becerisi ve bilgisi kazandırarak bireyi toplumsallaştırmaktadır. Eğitim, toplumdaki bireylere değerleri, idealleri ve ideoloji aşılayarak onları siyasi düzene bağlı birer vatandaş haline getirme işlevi görür. Bireyin topluma uyum sağlama süreçlerinde eğitimin vazgeçilmez öneme sahip olması siyasi aktörlerin eğitime ilgi göstermesine neden olmuştur. Bu amaçla eğitim için kontrollü mekanlar oluşturulmuş, hazırlanan eğitim programları, resmi olarak görevlendirilen öğretmenler tarafından bireylere aktarılmaya başlanmıştır. Toplumsal ve kültürel değerlerin yanı sıra devletin dayandığı temel felsefe, ideoloji ve ilkelerin çeşitli ders ve etkinliklerle iletilmesi görevi resmi olarak okullara verilmiştir¹.

Modern toplum yapısında birey, siyasi iktidar tarafından toplu ve uzun sistemli bir süreçten geçirilerek istenen biçime sokulmak isten-

¹ İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.15; Erdoğan Başar, *Eğitim Sosyolojisi, Eğitimin Toplumsal Temelleri*, Samsun 2003, s.120.

mekte ve bu amaçla kurumlar oluşturulmaktadır. Modern toplumlar-
da faaliyet gösteren okul misyonu Louis Althusser' e göre; kapitalist
toplumun ekonomik ve siyasi yapısının devam ettirilmesi için “kimi
becerilerin öğretilmesi kılıfı altında” hakim siyasi ideolojinin veril-
mesinden ibarettir².

20.yy’da eğitim, tüm bireylerin temel haklarından ve sosyo-eko-
nomik kalkınmanın baş koşullarından biri olarak kabul edilmektedir.
Kalkınma, toplumdaki tüm vatandaşların bilgi ve becerilerini gelişt-
tirerek onların mevcut imkan ve kaynaklardan en iyi şekilde yarar-
lanmasını sağlayarak daha iyi bir yaşama ulaştırma mücadelesi ola-
rak değerlendirilmektedir. Bir ülkeyi istenen refah seviyesine ulaştı-
racak en sağlam araç eğitim olduğuna göre nitelikli insan gücüne
ulaşmanın yanı sıra toplumun hayat felsefesinin ve yaşam biçiminin
istenen yönlere ve özelliklere çekilmesinde eğitim vazgeçilmez bir
öneme sahiptir³.

İnsan emeğini geliştiren ve ona nitelik kazandıran bir yönü olma-
sı nedeniyle eğitim toplumun çağdaşlaşmasında en etkili araçlardan
biri olarak kabul edilmiş, bilhassa az gelişmiş ülkelerde eğitim im-
kânından mahrum kitlelerin sosyalleşmeleri için kullanılmaya baş-
lanmıştır. Eğitimin bu özelliği 1973 yılında hazırlanan Türk Milli
Eğitiminin amaçları arasında da yerini almıştır. Buna göre, “Türk
eğitiminin amacı vatandaşlarının mutluluğunu artırmak, iktisadi ve
sosyal ve kültürel kalkınmayı hızlandırmak” olarak belirlenmiştir.
Türkiye’de eğitimin ekonomik potansiyellerine ilgi Cumhuriyet dö-
neminde özellikle kırsal nüfusun ekonomi üzerindeki belirleyici et-
kisinin devam ettiği yıllarda başlamıştır. Halkın eğitim seviyesinin
yükselmesi ile iş verimliliğinin artacağı düşünüldüğünden bu dö-
nemde kalkınmayı başlatacak potansiyellerin harekete geçirilmesi
için eğitime bakış farklılaşmıştır⁴. Türkiye’de okul ve eğitim, birey-

² Kaplan, a.g.e., s.16.

³ Nurdan Kalaycı, **Cumhuriyet Döneminde İlköğretim, Hükümet Programları ve Uygulamaları**, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s.9-10.

⁴ Mahmut Adem, **Kalkınma Planlarında Eğitimimizin Hedefleri ve Finansmanı**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.7-10.

lerin toplumsal kültüre adapte olmalarında hayati bir öneme sahip olmuş; ulus devletin değerlerinin vatandaşlara aktarılmasında ve içselleştirilmelerinde pekiştirici bir vazife görmüştür.

Bu çalışmamızda 1926 İlk Mektepler Müfredat Programına göre yazılan ders kitaplarından Naime Halit'in ilk mektep dördüncü sınıf Tabiat Dersleri ve Hayat Bilgisi, Ebulmuhsin Kemal tarafından yazılan ilk mektep dördüncü ve beşinci sınıf Tabiat Dersleri ve M.Besim'in Tabiat Dersleri isimli kitaplar kullanılmıştır. Çalışmamız 1926 İlk Mektepler Müfredat Programının dönemin sosyal ve ekonomik şartları ve ülke gerçekleri doğrultusunda yazıldığı iddiasını kanıtlamaya çalışmakta ve ilgili ders kitaplarında yer alan bilgilerin ülkenin toplumsal kalkınmasına yarayacak bilgiler olduğunu savunmaktadır.

Cumhuriyetin Devraldığı Sosyo-Ekonomik Miras

Türkiye'de eğitim sorunu, Milli Mücadele devam ederken gündeme gelmiştir. Eğitimin ülkenin ihtiyaçlarına uygun bir şekle dönüştürülmesinde ülkenin kendine özgü sosyal ve ekonomik özellikleri dikkate alınarak planlama yapılmak istenmiştir. Bu nedenle yeni bir devletin temellerinin atıldığı 1920'li yıllar boyunca hâkim ekonomik sistem hakkında kısa bilgi vermek dönemi anlamak açısından faydalı olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, 1920'li yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı niteliğindeki bir ekonomik yapıyı sürdürmek durumunda kalmıştı. İmalat sektörü, ülkenin ihtiyaç duyduğu sanayii ürünlerini üretmekten uzak bir görüntü çizmekte ve son derece düşük seviyede üretim yapmakta idi. Mamul mal ithaline karşı hammadde ihracı yapan Türkiye, milli gelirinin büyük bir bölümünü tarımdan elde etmekteydi. 1929 yılında başlayan ekonomik krize kadar tüketim malı ithalatını karşılayabilmek için tarım ürünleri ve hammadde ihraç eden bir ekonomik yapı ile dünyaya bağlanan Türkiye'de tarım, barındırdığı işgücünün diğer sektörlere göre büyüklüğü ve milli gelire yaptığı katkı bakımından büyük öneme sahipti⁵. Cum-

⁵ Gülten Kazgan, **Türk Ekonomisinde Krizler (1929–2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s.51.

huriyetin ilk yıllarında 13,6 milyon olan ülke nüfusunun 10,3 milyon köylerde yaşaması nedeniyle tüm istikrarsız yapısına karşın tarım sektörü, ülke ekonomisi için ihmal edilemez bir öneme sahipti. Kırsal kesim üzerinde yükselecek olan Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının sağlam temellere oturtulabilmesi için, tarıma yönelik politikalarla üretimin artırılması hedeflenmişti. Tarımsal üretimin artışıyla hem ülkenin ihtiyaç duyduğu yiyecek maddelerinin hem de sanayi üretimi için gerekli hammaddenin temin edileceği düşünülmektedir. Tarımsal üretim, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında kesintiye uğramıştı. Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile ülke ekonomisini ayağa kaldırmanın ilk yolu, tarımsal üretimi artırmak olarak görülmüştü. Bu sayede ithal edilen temel ihtiyaç maddeleri için gereken döviz tarım ürünleri ihracatından karşılanacaktı⁶. Amaç tarımsal üretim yolu ile kalkınma olunca, ülke ekonomisinin temel kaynağını oluşturan üretici nüfusun yaşam koşullarının önemi ortaya çıkmaktaydı.

Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye'nin nüfusu kötü sağlık koşulları ve doğurgan nüfusun savaşların etkisiyle azalması sonucu ülkenin coğrafi büyüklüğüne göre çok az bir seviyedeydi. Savaştan dönemler arasında sakatların sayısı hiç de az değildi. Sağlık hizmetlerinin yetersizliği bulaşıcı hastalıkları yaygınlaştırmaktaydı. Salgın hastalıklar, gelecek nesillerin sağlığını da tehlikeye atmaktaydı. 13 milyon olan ülke nüfusunda 1 milyon veremli, 250 bin trahomlu ve frengili hasta bulunmaktaydı. Sürekli savaş ortamının neden olduğu sağlıksız ve güvenliksiz yaşam nedeniyle birçok aile yok olmakta, kalanlar ise normal yaşamlarını sürdüremez durumdaydılar⁷.

Salgın hastalıkların ülke üzerindeki yaygınlığı nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'na atfedilen hasta adam yakıştırmasını değiştirmek isteyen Cumhuriyet hükümetleri, siyasi ve toplumsal düzensizliği ha-

⁶ Fatih Tuğluoğlu, **Modernleşmenin ve Devletçi Ekonomi Politikasının Kırsal Kesim Üzerine Etkileri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s.95.

⁷ Esin Kahya-Ayşegül Demirhan Erdemir, **Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s.322.

tırlatan ve aynı zamanda ülke nüfusuna büyük zarar veren her türlü hastalığı ortadan kaldırmanın ve toplumu sağlıklı kılmanın önemli olduğunu düşünüyordu. Çünkü onlara göre sağlıklı toplum demek; eskiyi hatırlatan, miskin, hastalıklı insan kalabalığından uzaklaşarak devlet eliyle sıhhatli, sağlam, gürbüz, mantıklı düşünebilen mutlu yaşayan homojen bir ulusa ulaşmak demektir. Kemalistlerin topluma sağlık götürerek, onları dönüştürme ve yeni vazifelere uygun birer vatandaş olarak hazırlama düşüncesi, sağlıklı vatandaşlar projesinin görünmeyen yüzünü oluşturmaktaydı. Sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve halkın genel sağlık seviyesinin kötülüğü, sağlıklı bir işgücü hedefini de tehlikeye sokmaktaydı. Ülke ekonomisinin en önemli üreticisi konumundaki köylülerin hastalıklardan uzak kalamadıkları ve özellikle önemli tarım merkezlerinin bulunduğu bölgelerde sıtma vb. salgın hastalıkların yaygınlığı dikkat çekmekteydi.

O dönemlerde Türkiye'nin insan sermayesi, ülkenin kalkınma hedeflerini karşılayabilecek seviyede değildi. Bu olumsuz durumu olumluya çevirmek ve nitelikli, sağlıklı, enerjik bir nüfusa sahip olmak isteyen Cumhuriyet hükümetleri, 1930'lar boyunca insan sağlığını tehdit eden ve halk arasında endişeyle anılan verem, sıtma vb. hastalıklarla mücadele başlatmış ve bu konuda halkı bilinçlendirmek için çeşitli kuruluşlar eliyle faaliyet göstermiştir. Sağlık bu dönemde halk arasında mutlaka yaygınlaştırılması gereken bir özellik olarak düşünülmekteydi⁸.

1920-30'lu Yıllarda Eğitim

Toplumsal kalkınma için sağlığın yanı sıra mutlaka çözülmesi gereken sorunların başında eğitimin yaygınlaştırılması meselesi bulunmaktadır. Okullaşma oranının yetersizliği ve okuryazar nüfusun azlığı istenen gelişmişlik seviyesine ulaşmayı engellemekteydi. Cumhuriyetin ilan edildiği dönemde okuma yazma oranı oldukça yetersiz seviyede idi. Türkiye'nin yüzde 75,8'inin kırsal kesimde yaşadığı

⁸ Yiğit Akın, **Erken Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.108; Sevinç Odabaşı, "Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesi, Sıhhiyesi ve Hekimleri 1920-1946" **Toplum ve Bilim** S.114, 2009, s.195.

dikkate alındığında bu yetersizlik daha da belirginleşmekteydi⁹. Okul sayısını ve okuryazar vatandaş oranını artırmayı hedefleyen Cumhuriyet hükümetleri, bu amaca ulaşmak için ilk önce köylerde okullar açmaya çalışmıştı. Köy nüfusu ülkenin çok önemli bir kesimi olduğuna göre köy okullarının sayısı bu nüfusa göre olmalı ve köylerde okuryazar insanların oranı da fazla olmalı idi. 1927–1928 yıllarında ise Türkiye'nin otuz binden fazla olan köylerinden sadece 4707'sinde okul bulunmaktaydı. 1928–1929 yıllarında köylerde ve şehirlerde toplam 6600 okul bulunmaktaydı. Okulu olmayan köylere okul açmak ve bu okullarda görevlendirilecek öğretmenleri yetiştirmek ve bunların masraflarını Maarif Kanunu'na göre köy halkına ödetmek özellikle küçük köyler için önemli bir meseleydi. Bu sebeple okullar, nüfusu 400'den fazla olan köylerde kurulmaktaydı¹⁰. 1928–1929 döneminde köy okullarında 477.569 öğrenci eğitim görmektedir. Ancak aynı dönemde bu okullardan sadece 26.275 kişi mezun olabilmisti. Üç yıl olarak eğitim veren köy okullarının köylülerin beklenti ve yaşam tarzlarına uygun bir çalışma sistemine sahip olmaması nedeniyle öğrenciler okullara devam edememekte ve mezun sayısı istenilen seviyenin çok altında bulunmakta idi¹¹. Tablo 2 bazı şehirlerin köylerinde tespit edilen okuma yazma oranlarını göstermektedir;

⁹ Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri**, Ant Yayınları, İstanbul 1971, s.71.

¹⁰ İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1999, s.147.

¹¹ T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923–1988)**, Milli Eğitim Basımevi Ankara 1988, s.75; Yahya Kemal Kaya, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1991, s.119.

Tablo 1: 1927 Yılında Bazı Şehirlerin Köylerine Ait Okuma Yazma Oranları¹²

Şehirler	Okuma-Yazma Oranı (%)
Ankara	4.91
Edirne	6.22
İstanbul	21.47
Sivas	4.98
Konya	5.97
Mardin	1.56
Samsun	6.23
Amasya	0.73
Urfa	1.94

Ülke ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturan ve ekonomik kalkınma için kendisine büyük bir rol biçilen köylü nüfusun eğitimi için ülkenin sosyal ve ekonomik gerçeklerine uyacak bir eğitim sistemi hazırlanmalıydı.

Cumhuriyet Döneminde Eğitimi Düzenleme Çabaları

Tanzimat döneminden itibaren zorunlu hale getirilen ilköğretim, her dönemde hükümetlerin en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile düzenlenmeye çalışılan ilköğretim faaliyetleri ve öğretim zorunluluğu uygulamasında birçok güçlüklerle karşılaşmıştır¹³. Bu güçlüklerin en önemlileri öğretmen yetiştirmek, öğretmen maaşlarını temin etmek ve okul binası yapmaktı. Türk eğitimini düzenleyen bu nizamnameye göre ilköğretimi ülke geneline yaygınlaştırmak için vatandaşların doğrudan katkıda bulunması gerekmekteydi. Böylece temel eğitim tamamen vatandaşın sorumluluğuna bırakılmış ve bu

¹² “İstatistikler ve Köyde Maarif” **Dönüm** S.4, Ağustos 1932, s.25.

¹³ Nurdan Kalaycı, **Cumhuriyet Döneminde İlköğretim, Hükümet Programları ve Uygulamaları**, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s.8.

amaçla çeşitli isimler altında halktan vergiler alınmaya başlanmıştı. İlköğretim masraflarının vatandaşların ekonomik imkânlarıyla karşılanması uygulaması Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir¹⁴.

3 Mayıs 1920 tarihinde çalışmalarına başlayan TBMM hükümetinin Eğitim Bakanı Rıza Nur, hükümetin eğitim programının öğrencilerde bilinç uyandırıcı ve çağın bilimsel ve sağlık kurallarına uygun olacağını belirtmişti¹⁵. Milli Mücadele devam ederken çalışmalarına devam eden Maarif Vekâleti, 1921 yılında Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in başkanlığında Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplamıştır. Türkiye'nin her tarafından gelen öğretmenler ile okul müdürlerinin katıldığı kongrede en çok tartışılan konu köylü ile şehirli vatandaşın ihtiyaçlarının farklı olması nedeniyle iki ayrı müfredat programlarının hazırlanması meselesiydi. Kongrenin kapanış konuşmasını yapan Hamdullah Suphi Bey, ülke nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden köylü sınıfının önemine vurgu yaptıktan sonra Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitime verilecek şekil ve yön konusunda da ipuçları vermiştir. Ona göre; "...çiftçi ve işçi sınıfına mensup çocukların aile maiyetlerine göre bir terbiye almaları ve bu maiyeti ıslah ve yükseltecek ve nazari ve bilhassa ameli malumatı elde etmeleri iptidai ve tâli tedrisata dâhil muallimlerin hedef-i aslisi..." olmalıydı¹⁶.

II. Meşrutiyet döneminde başlayan kır-kent yaşamına göre farklı eğitim tartışmaları yeni Türk Devletinin izleyeceği ekonomi politikalarının belirlenmeye çalışıldığı ve İzmir'de toplanılan Türkiye İktisat Kongresi'nde de gündeme gelmişti. Bu kongrede çiftçi grubunu temsil eden heyet, köy çocuklarına yönelik farklı bir eğitim progra-

¹⁴ Başgöz, **age**, s.91; Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İletişim Yayınları, Ankara 1997, s.89. Vatandaşlardan toplanan maarif vergileri vilayetlerde bulunan İl İdare Kurullarının tasarrufunda kullanılmaktaydı. Bu kurullar; okul açıp kapamak, ilköğretimde çalışan öğretmenlerin maaşlarını belirlemek, ilin eğitim bütçesini ve eğitim vergilerinin miktarını tayin etme yetkilerine sahiptiler. İl İdare Kurulları tarafından farklı amaçlarla kullanıldığı da iddia edilen bu yetkileri 1926'da kaldırılarak öğretimin her kademesinin ücretsiz hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bundan sonra Hükümet eğitim masraflarını dolaylı vergiler yolu ile karşılama yoluna gitmeye başlayacaktır.

¹⁵ Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)**, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s.65.

¹⁶ Yahya Akyüz, "Atatürk ve 1921 Maarif Kongresi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, MEB Yayınları, İstanbul 1983, s.98.

mi hazırlanmasının önemini vurgulayarak ziraat ve maarif konusundaki beklentilerini şu şekilde ifade etmiştir¹⁷:

– İlk ve ortaokullarda, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi sanayi ve ziraat usullerinin uygulamalı olarak öğrencilere verilmesi.

– Köylerde açılması düşünülen okulların bahçelerinde modern usullerle ziraat ve hayvancılık yapılması, bu suretle çocuğa uygulamalı olarak çiftçiliğin öğretilmesinin sağlanması.

Maarif Vekâleti, 15 Temmuz 1923 tarihinde ülkenin gerçeklerine uygun ve gelecek beklentilerine cevap verebilecek bir eğitim politikası oluşturabilmek amacıyla ülkenin önde gelen bilim adamları ve eğitimcilerinin katıldığı bir Heyet-i İlmiye'nin toplanmasını kararlaştırmıştır¹⁸. Bu süreçte temel eğitim, 23 Eylül 1913 tarih ve 305 sayılı “Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-ı Muvakkatı”(Geçici İlk Okul Kanunu)'na göre yürütülmekteydi ve bu kanuna göre ilk eğitim tüm ülke genelinde zorunlu ve ücretsizdi¹⁹.

Cumhuriyetin ilanının ardından eğitim alanında yapılan en önemli gelişme 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Bu kanun ile ülkede faaliyet gösteren tüm eğitim kurumları Eğitim Bakanlığına bağlanmış, yasanın gerekçesi “milletin düşünce ve duygu bakımından birliği” olarak belirtilmiştir²⁰. 1923–1924 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapan Vasıf (Çınar) Bey döneminde yapılan İkinci Heyet-i İlmiye çalışmasından ortaya çıkan sonuca göre ilköğretimin süresinin altı yıldan beş yıla indirilmesi kararlaştırılmış²¹ ve ayrıca ilköğretim programlarının

¹⁷ Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1971 s.390.

¹⁸ Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının...**, s.116.

¹⁹ Hasan Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s.27.

²⁰ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1982, s.49.

²¹ 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre iptidai (ilk) mekteplerin eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmişti. Fakat ilk eğitimin süresi I.Meşrutiyet döneminde üç yıla indirilmiş, II. Meşrutiyette kabul edilen Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatesiyle de iptidai ve rüştiye kısımları birleştirilerek ilk eğitimin süresi altı yıla çıkarılmıştır. Bu uygulama 1924 yılında toplanan II. Heyet-i İlmiye'ye kadar devam etmiştir. Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının...**, s.139.

gözden geçirilmesi konusu da gündeme gelmiştir. Bir eğitim sisteminin başarısının dayandığı en önemli etkenlerden birinin eğitim programı olduğunu düşünen Vasıf Bey'e göre, yetişmekte olan Türk çocuklarında istenen davranış değişiklikleri ve bunların hangi yöntemlerle sağlanacağı belirlenmeliydi²². Bu amacı gerçekleştirebilmek için 1924 yılında toplanan 43 kişilik bir program heyeti ilk ve orta-öğretim ders programlarında birtakım düzenlemeler yaparak derslerin içeriklerini hafifletmiş ve kitaplardan Osmanlı dönemini hatırlatan ifadeleri çıkarmıştır²³. İkinci Heyet-i İlmiye tarafından gerçekleştirilen ve Cumhuriyet döneminin ilk değişiklik projesinde ilkokulda sınıfları ilk üç ve dört, beş olarak ayıran devreler ortadan kaldırılmış, beş sınıf bir bütün olarak ele alınmıştır. 1924 programı olarak anılan bu programda Hayat Bilgisi Dersi olmayıp, yerine Tabiat Tetkiki, Ziraat ve Hıfzısıhha Dersleri 1 ve 2.sınıflarda 3 saat, 3-4 ve 5. sınıflarda ise ikişer saat olarak verilmiştir²⁴. 1924 Programına göre Tabiat Tetkiki dersinin hedefi; çocuğun çevresinde bulunan hayatı, bütün safhalarıyla canlı olarak araştırmak ve tabiat olaylarının farkına varırmak olarak belirtilmişti²⁵.

1925 yılında Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati Bey döneminde yapılacak kapsamlı değişikliğin tarihi olan 1926'ya kadar bu şekilde devam eden Milli Eğitim sistemi, bu tarihte 789 sayılı kanun ile Cumhuriyet döneminin ilk ciddi değişikliğine uğramıştır. Bu değişikliklerle okullar, şehir ve köy okulları olarak ikiye ayrılmış ve köy okullarında, eğitim ve öğretimin köye yönelik ve köyün şartlarına ters düşmeyecek bir biçimde olması kararlaştırılmış, her vatandaşın zorunlu ilköğretimden geçmesi anayasanın gereği olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye, bir program komisyonu kurmuş ve çeşitli ülkelerin okul programları üzerine bir araştırma çalışması yaparak bir taslak plan hazırlamıştır. Bakanlık ta-

²² Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının...**, s.139; Cicioğlu, **a.g.e.**, s.34.

²³ Başgöz, **Milli Eğitim Bakanlarının...**, s.106.

²⁴ Cicioğlu, **a.g.e.**, s.92.

²⁵ Maarif Vekâleti, **İlkmektepler Müfredat Programı**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1340, s.38.

rafından değerlendirilen yeni program taslağının ilkokul müfettişlerine ve bazı ilkokul öğretmenlerine gönderilerek incelemeleri sağlanmıştır. Bu şekilde geliştirilen 1926 İlkokul Programı 1926–1927 döneminden itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

1926 İlk Mektep Müfredat Programında ilkokulun ilk üç sınıfı birinci devre olarak adlandırılmış ve bu devrede bütün derslerin hayat ve cemiyet etrafında toplu olarak öğrenciye aktarılması amaçlanarak eğitimin temel hareket noktasının toplum olduğu belirgin bir şekilde ortaya konulmuştur. 1926 programı, önceki müfredat programlarında yer alan bilgi ve iyi alışkanlıkları yeterli görmemekte, bireyin çevresine etkin uyumu ile Cumhuriyet ilkelerine sahip çıkacak bireyleri yetiştirmeyi de amaçlamaktadır²⁶. İlgili programda derslerin isimlerinin yanı sıra derslerden beklenen amaçlar da yeniden belirlenmiştir. Derslerin sayısı azaltılarak amaçları somutlaştırılmış ve dersler hedefleri itibarıyla hayata bağlanmıştır. Buna göre; Hayata, milli ekonomiye ilişkin konular, batıdan alınacak eğitim bilimleri alanındaki ilkeler çerçevesinde öğrenciye aktarılacaktır. Derslerde “faaliyet ve iş”, “kendi kendine idare veya demokratik eğitim” gibi öğrencinin iş başarmasına önem veren ve kişisel beceriyi artırmayı amaçlayan hedeflere vurgu yapılması istenmiştir²⁷.

Programa göre; öğrencinin içinde yaşadığı çevrenin ve toplumun şartlarına aşina olmasına gayret edilmeliydi. Hesap (Matematik) dersinde konu edinilen uygulamalarda bile Hayat Bilgisi Dersi ile ilişki kurulması ve irtibatın korunması istenerek, okulda çocuklara öğretilen tüm bilimlerin amacının günlük yaşamı kolaylaştırmak olduğu belirtilmiştir. 1926 tarihli İlk Mektep Müfredat Programının mukaddemesinde ifadesini bulan “çocukların dağınık malumattan ziyade işe yarar bilgi kazanmasını temin için derslerin imkân derecesinde hayat ve muhit ile münasebettar” bir tarzda verilmesi istenmiştir. Bu yöntem tüm Tabiat Bilgisi kitaplarında üzerinde durulan ve uygulanmaya çalışılan bir özelliktir. Bu prensiple öğrencinin kazanma-

²⁶ Cavit Binbaşoğlu, “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programlarının Tarihsel Gelişimi” **Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi Araştırmalar**, Anı Yayıncılık, Ankara 2005, s.400.

²⁷ Üstel, **age**, s.130.

sı istenen konuyu hayatın içinden alınacak somut ve her gün karşılaşılabilecek olaylar üzerinden anlaması amaçlanmış, ayrıca elde edilen bulgularla günlük yaşamın sorunlarına basit ama etkili çözümler üretilmesi istenmiştir. Bunun yanında ders faaliyetlerinde mahalli şartların dikkate alınması ve derslerde verilecek örneklerin çocuğun öğrenme becerisini desteklemek amacıyla yakın çevreden seçilmesi üzerine önemle vurgu yapılmıştır²⁸. Yeni programın en belirgin özelliklerinden biri de derslerin öğrenci merkezli işlenmesini sağlamaktı. Derslerin “şahsi mesai”yi teşvik edecek amaca sahip olduğu ve öğrencinin ilgisinin derslerin hareket noktası olması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre öğrenciye hayallerini uygulayacak imkânların hazırlanmasının çok önemli olduğu ve öğrencinin dersleri bizzat kendisinin işlemesi tavsiye edilmektedir²⁹.

1926 tarihli İlk Mektep Müfredat Programı, Cumhuriyet Türkiye’sinin yeni dönemde eğitimden beklediği vazifelere uygun düşecek şekilde hazırlanmıştır. Bu programın “mukaddeme” bölümünde, yeni müfredatın getirdiği yenilikler ve eski dönemden farkları anlatılmaktadır. İlkokulların amacı çok özlü bir biçimde “genç nesli muhitine faal bir şekilde intibak ettirmek suretiyle eyi vatandaşlar yetiştirmek” olduğu ifade edilmiştir.

1926 İlk Mektep Müfredat Programını hazırlayan Talim ve Terbiye Dairesi üyelerinden Haydar Bey yeni Türkiye’nin yetiştireceği insanların ülkenin siyasi ve ekonomik beklentilerine uygun olması gerektiğini şöyle ifade etmekteydi: “Bir milletin siyasi, iktisadi ve içtimai hayatında husule gelen tahavvülâtın mekteplerin terbiye gayesine ve tedris usullerine tesir etmemesi mümkün değildir...”³⁰.

²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti, **İlk Mektep Müfredat Programı**, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s.3-4.

²⁹ **İlk Mektep Müfredat Programı...**, s.4.

³⁰ Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının...**, s.189; Eğitimci Sadrettin Celal’e göre mektep ile hayat arasına daimi ve sıkı bir temas temin etmek için okulun bulunduğu muhitin şartlarına göre, “sebzeçilik, meyvecilik, ipekçilik, halıcılık” gibi bir mesleğe yönelik dersleri vererek gençleri kendi muhitlerine bağlı ve azami faydalı olacak şekilde yetiştirmeliydi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sadrettin Celal, **Maarifimiz ve Meseleleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1939, s.61.

Türk Eğitimine yeni bir usul getirmeyi amaçlayan 1926 İlk Mektep Programı, her şeyden önce okulun bünyesinde değişim istemekteydi. Okul binalarının, sınıfların, laboratuvarların ve diğer ders araç ve gereçlerinin yeni programı uygulayabilecek seviyede olması gerekmektedir.

O dönemde eğitimin alacağı yeni istikameti belirlemek için Türkiye’ye yurtdışından uzmanlar getirilmiş ve raporlar hazırlanmıştır. En çok tanınan ve etki yapan uzman olan John Dewey’in okulun hayata yönelik eğitim vermesi konusundaki görüşleri Türkiye’de ilgi görmüştür. Bu ve buna benzer fikirlerin yaygınlık kazanması, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarıyla örtüşmesi nedeniyle hızlı olmuştur. Cumhuriyetin ilk döneminde eğitimin yeni baştan düzenlenmesi için birçok öğretmen kökenli yazar ve eğitimci yeni görüşler ortaya koymuşlar, milli eğitimin alması gereken yeni istikametini ülkenin ihtiyaçlarına uygun olarak belirlenmesi için çeşitli yayınlar yapmışlardır³¹. Bu yazarlardan en önemlisi eğitimci İsmail Hakkı Baltacıoğlu’dur. II. Meşrutiyet döneminden itibaren eğitim konusunda çalışmalar yapan Baltacıoğlu’na göre mevcut eğitim sistemi öğrenciyi toplumsal hayat için gerekli esaslı değişiklikleri kazandırmadan mezun etmekteydi. Ancak yeni eğitim sistemi “memleketin muhtaç olduğu faal, müteşebbis, azimli, cesaretli” yeni insanları yetiştirmeliydi. Baltacıoğlu’na göre bunun yolu öğrenciyi hayata hazırlayan bir dizi uygulamadan geçmekteydi. İçtimai Mektep adını verdiği bu sistemin özünde, öğrencilerin her ders ve konuya ilgi duymalarını sağlamanın yanında öğretmenin öğretim faaliyetinin alt yapısını hazırlayarak üretimin hedeflenmesi bulunmaktaydı. Modelin dayandığı prensiplerden biri olan üretim özelliğinin ekonomik faydayı da hedeflemesi, dönemin aranan iktisadi kalkınmasına katkı yapabilecek olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Beklenen ekonomik kalkınmanın eğitim yolu ile olması istendiğinden, kırsal kesimde kalkınmayı ve modernleşmeyi başlatacak olan köylüler için yeni dö-

³¹ Osman Kafadar, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s.242-243.

nemde eskiye göre farklı bir eğitim yolu takip edilmeli, yapılacak eğitim uygulamaları hayatı temel alan ve sonuç elde etmeye yönelik bir sistem getirmeliydi³².

Eğitimden Beklenen Vazifeler

Bilimin günlük hayata tatbik edilmesi ile eğitim-öğretim sahasında birçok yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. İnsanlar, hayatlarını daha önce tahsil ile değil de görgü ile elde edilen bilgilere göre düzenlenirken doğa kanunlarını keşfetmeye başlamış ve bu kanunlardan günlük yaşamlarında yararlanmaya çalışmışlardır. Ancak bilginin günlük yaşamda kullanılabilmesi için çok sayıda uzmanın yetiştirilmesi, araştırmaların gelişmesi ve sonuçlarını halka ulaştıracak okul vb. araçların oluşturulması, halkın da yeni gelişmeleri takip edecek bir kültür seviyesine sahip olması gerekmektedir. Üretim miktarının önemli artışlar kaydetmesi, yeni üretim alanlarının açılması, üretim araçlarının değişmesi, insanların bu sisteme uyum sağlayabilmelerini ve daha bilgili ve daha becerikli olmalarını gerektirmektedir. Değişen sisteme uyumlu sürekli ve yeterli miktarda eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle yeterli eğitim kapasitesine sahip olmak stratejik önem taşımaktadır³³. Böylece toplumsal gelişmenin anahtarı olan ilköğretimin önemi ortaya çıkmaktadır. İlköğretimi genelleştirmek, değerli bütün unsurlara gelişme fırsatı vermek ve yetenekli her fertten istifade etmek bakımından bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu zorunluluk iktisadi açıdan ilerlemek isteyen ülkeleri ilk eğitim faaliyetlerini rasyonel bir programa dayandırmalarını sağlamıştır. Bir programa dayanarak yapılan okullaşma çalışmalarını milli kalkınmaya temel olacak bireyleri nitelik ve nicelik olarak dönüştüreceğinden genellikle kısa zaman sonra iktisadi sahada ilerlemelerin ortaya çıkması beklenmektedir³⁴.

³² Kafadar, **age**, s.244-268.

³³ Yahya Akyüz, “Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Eğitim İlişkilerine Bir Bakış”, **Eğitim Hareketleri**, s.176-177, 1969, s.16.

³⁴ Ömer Celal Sarç, **Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1949, s.249-250.

Eğitim, sosyo-ekonomik gelişmelere uygun bilgileri öğrencilere vermek suretiyle onları topluma uyumlu birer birey olarak hazırlama faaliyeti olduğuna göre; öğrencilere aktarılacak bilgilerin ve eğitimin dayanacağı prensiplerin belirlenmesi olan müfredat programının niteliği büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle okul programları hazırlanırken birtakım unsurlar dikkate alınmaktadır. Erdoğan Başar'a göre bir toplumda yaşamakta olan bireyleri nitelikleri ile o toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmışlık düzeyi arasında bir ilişki vardır. Bir ülkede eğitim, üretime yönelik olarak düzenlenmemiş ve bireyler bu amaca yönelik bilgi, beceri ve davranışlarla donatılmamış ise o ülkenin ekonomik kalkınma mücadelesinde eğitimin hiçbir katkısı olmayacağı düşünülmektedir³⁵.

Türkiye'de nüfusun önemli bir bölümünün yaşadığı ve nüfus yoğunluğu 300 ile 1500 arasında olan küçük köylerin ekonomik ve kültürel kalkınmasının ilköğretim ile sağlanacağı düşüncesinden hareketle toplumu ideal gelişmişlik seviyesine çıkarmak için öncelikli olarak eğitim sorunlarını çözmeye çaba sarf edilmiştir. Kalkınmanın insan gücünü oluşturacak kalifiye işçilere, uzman elemanlara ve eğitilmiş halka olan ihtiyaca cevap vermek için vatandaşların ekonomik kalkınma mücadelesine katkıda bulunacak seviyede yetiştirilmeleri gerekliydi. Yahya Akyüz, az gelişmiş ülke yöneticilerinin, klasik ve taklitçi eğitim yerine çocuk ve yetişkinlerde, kalkınmanın gerektirdiği yönde davranış değişiklikleri yaratacak, iktisadi beklentileri daha belirgin olan bir eğitim politikasını uygulamaları halinde, ülkenin ekonomik kalkınmasında eğitimin önemli bir rol oynayacağını vurgulamaktadır³⁶. Nuri Kodamanoğlu da vatandaşların faaliyetlerine uygun bir iş edinebilmesi, milli ekonomiye yapıcı yönde katkıda bulunabilmesi için okul programları hazırlanırken ekonomik faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir³⁷.

³⁵ Başar, **Eğitim Sosyolojisi...**, s.121.

³⁶ Akyüz, a.g.m., s.19.

³⁷ Nuri Kodamanoğlu, **Türkiye'de Eğitim (1923–1960)**, MEB Yayınları, Ankara 1964, s.39-40.

Yeni Türkiye'nin idarecileri için okul, toplumsal yaşama yeni başlayacak çocukların ve gençlerin sosyalleşmelerinde, Cumhuriyetin ilkelerinin taze beyinlere aktarılmasında en etkili bir yol olarak vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bireylere aktarılan ve gelişmesi, güçlenmesi amaçlanan milli değerlerin kontrolü de merkezi yapısı nedeniyle hükümetlerce eğitim sistemi üzerinden yapılabilmektedir³⁸.

TBMM'nin açılmasından sonra kurulan ilk hükümetlerin maarif ile ilgili programlarında en çok eğitimin bir milletin hayatında vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu ve mutlaka milli olması gerektiği konusuna yoğunlaşmıştır. TBMM'de kurulan ilk hükümetin Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey tarafından açıklanan ve yeni dönemde takip edilecek yeni eğitim politikasına göre bütün okullar en ilmi ve en asri esaslar çerçevesinde yeniden düzenlenecek ve programları ülkenin milli değerlerine uygun bir hale getirilecekti. Rıza Nur'a göre "...mizacı millete ve şeraiti coğrafiye ve iklimiyemize, ananati tarihiye ve içtimaiyemize muvâfık ilmi ders kitapları" meydana getirmek gereklidir³⁹. İlk Maarif Vekâletinin programında bu şekilde kendini gösteren eğitimin millilik özelliği daha sonra kurulacak hükümetlerin de en çok üzerinde duracakları husus olacaktır.

Milli Mücadele döneminde ve onu takip eden Cumhuriyet döneminde yeni Türk devletinin hemen her icraatının arkasında Atatürk'ün o konudaki görüş ve direktifleri ilgililerin çalışmalarına rehber olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, savaşlar döneminin zaferle sonuçlanmasının ardından ekonomi ve eğitim alanında mücadelenin başladığını söylemiş, kurulacak yeni devletin amacının çağdaş uygarlık olduğunu, planlarını ve eğitimle ilgili görüşlerini meclis konuşmalarında ve eğitim ile ilgili toplantılarda dile getirmiştir.

Türk Milli Eğitiminin ilk ve en önemli amacının cehaleti ortadan kaldırmak olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Paşa, ikinci amacını ise Muallimler Birliği Kongresi'nde yaptığı konuşmada her vatandaşın iktisadi hayatta etkin ve başarılı olacak şekilde eğitim alması ola-

³⁸ Üstel, a.g.e., s.128.

³⁹ Kaplan, a.g.e., s.153.

rak belirtmiştir. Daha özlü bir ifade ile “maarifin gayesi milli iktisattır” şeklinde açıklanan milli eğitimin yeni vazifesinin öğrencilere hayatta başarılı kılınabilecek fikirleri ve donanımları kazandırmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşlerin en belirgin bir şekilde ortaya konulduğu konuşma 17 Şubat 1923’de Türkiye İktisat Kongresi’nde yapılmıştır. Atatürk, eğitim aşamasında olan Türk çocuklarının ticaret, ziraat ve endüstride ve hayatın her aşamasında üretici, verimli ve etkin olmalarını sağlayacak donanımlara sahip olarak yetiştirilmeleri gerektiğini, bu amaçla okulların programlarında gerekli olan düzenlemelerin yapılmasını istemiştir⁴⁰. Bu konuya Mustafa Kemal Atatürk diğer konuşmalarında da değinmiştir. Atatürk 1 Mart 1923’de TBMM’nin dördüncü toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada eğitimin “...terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malumatı insan için fazla bir süs, vasıta-i tahakküm yahut medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden ameli ve kabil-i istimal bir cihaz haline getir(en)...” bir özelliğe sahip olmasını savunmaktadır⁴¹. Eğitimin ve bilginin tek başına değerli olması yerine faydacı özelliğine vurgu yapılan bu konuşmadan sonra şu bilgiler daha da açıklayıcı olmaktadır⁴²: “Memleket evladı, her tahsil derecesinde iktisadi hayatta amil, müessir ve muvaffak olacak surette teçhiz edilmelidir” diyen Atatürk’ün yanı sıra bu dönemde kurulan hükümetlerin eğitim siyasetlerinin başlıca amacı her düzeydeki okullarda Cumhuriyet rejiminin gerektirdiği ve yeni Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu nesilleri yetiştirmektir.

Maarif Vekili İsmail Safa’nın (Özler), 8 Mart 1923 tarihinde yayınladığı genelgeye göre Türk milli eğitimi, nesilleri, milli varlıkları ile çatışmayan her fikre saygılı bir şekilde yetiştirmeliydi. Ayrıca ülkenin ekonomik durumuna uygun düşünceleri öğrencilere aşlamak ana amaç olmalıydı⁴³. Bir yıl sonra göreve gelen Maarif Vekili Vasıf

⁴⁰ Ökçün, **a.g.e.**, s.255.

⁴¹ Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.316.

⁴² ASD, II, s.178.

⁴³ Akyüz, **Türk Eğitim...**, s.300.

Çınar'ın 9 Eylül 1924 tarihli genelgesi eğitimden beklenen vazifeleri daha ayrıntılı ve açıklayıcı bir şekilde anlatmaktadır. Genelgeye göre; eğitim, milli esaslara ve batı medeniyetinin yöntemlerine dayanmalıdır. Okullar, medeni insani ilişkilerinin çocuklara aktarıldığı merkezler olmalı ve bu merkezlerde Cumhuriyet için fedakârlık hisleri aşılanmalıdır. Okullarda verilen eğitim uygulamalı olmalı, toplumun ve ailenin ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Sağlık, temizlik gibi konular öğrencilere mutlaka öğretilmeli ve tasarruf, yardımlaşma, iktisat gibi fikirlere alıştırmalıdır⁴⁴.

Dönemin önemli eğitimcilerinden Mustafa Rahmi (Balaban) Bey'in Mustafa Kemal Atatürk'ün bilgisi dâhilinde 1923 yılında hazırladığı Misak-ı Maarif adlı makalesi yöneticilerin yeni bir eğitim sisteminden beklentilerini göstermesi bakımından oldukça faydalı bir rehberdir. Çağdaş eğitimcilerin sık sık dile getirdikleri gibi günlük hayat ile ilişkisi olmayan eğitim sisteminin hayatta başarılı öğrenciler yetiştiremeyeceği düşüncesi dönemin en önemli tespitiydi. Eski dönemde bu özelliğe dikkat edilmediği için, hayatın ihtiyaçları ile örtüşmeyen bilgiler ve tekniklerle yetiştirilen öğrencilerin topluma ve devlete faydalı olamadığı görülmüştü. Okul, hayata yabancı kaldığı sürece mezun olacak öğrencilerin hayat mücadelesine hazırlanamayacağı için okul-hayat birlikteliği, hazırlanacak yeni eğitim programının merkezini oluşturmalıydı⁴⁵. Genç nesli çevrelerine ve hayata etkin bir şekilde uyum sağlayabilen ve bu şekilde iyi vatandaş olarak yetiştirmeye zemin hazırlayan 1926 İlk Mektep Eğitim Programı, eğitim sistemine yeni bir usul ve yöntem sokmuştur. Eski okul programında bütün dersler birbirinden ayrı ve tamamen bağımsız dersler olarak okutulurken, yeni programda dersler toplu olarak hayatla ilişkili bir şekilde verilecekti. Programı hazırlayan ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'e göre; "İlkmektepler nazariyeden ziyade ameli tahsil verecek ve çocukları vatanperver, milliyetperver şekilde yetiştirecek surette ıslah..." edilmeliydi⁴⁶.

⁴⁴ Akyüz, **Türk Eğitim...**, s.301.

⁴⁵ Seçil Akgün-Murat Uluğtekin, "Misak-ı Maarif" **Atatürk Yolu**, II, S.3, 1989, s.318.

⁴⁶ Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının...**, s.189-190.

Mustafa Rahmi Bey'e göre okulda uygulamalı eğitim vermek, okulu hayata yaklaştırmak gibi düşüncelerin temel amacı öğrenciyi hayata hazırlamak olmalıydı. Okulu, hayatın küçük bir örneği haline getirerek dersler ve derslerin uygulamaları vasıtasıyla öğrencilerin bilgilerini, alışkanlıklarını, düşüncelerini hayatta yeri olacak şekilde düzenlemek amaçlanmaktadır. Derslerin öğrenciyi kişisel çalışmaya teşvik etmesi 1926 müfredat programının özelliklerindendi. Bu nedenle okulun iç donanımı, teşkilatı ve ders programları hayati faaliyetlere saha olabilecek bir tarzda olmalıydı. Bu şekilde yetişen öğrenciler ile toplumun yüksek amaçlarına ulaşılabilmesine inanılmaktaydı⁴⁷.

Mustafa Rahmi Bey'e göre çocukları hayata hazırlayan okullarda toplumsallaşma amaçlı kuralların yanı sıra sağlık ve temizlik gibi alışkanlıkların da kazandırılması istenmektedir. Sağlığı korumanın milli bir vazife olarak adlandırıldığı o yıllarda salgın hastalıkların halkın işgücünü azaltmasından endişe duyulmaktaydı. Bu nedenle sağlığı korumak meselesi okullarda mutlaka verilmesi gereken bir değer olarak görülmekteydi. Aynı şekilde tasarruf ve iktisadi konular da dönemin ekonomi politikaları ile ilgili bir şekilde okullarda gündeme gelmeliydi. Maarif Vekili Vasıf Bey'e göre maarif siyasetinde iktisadi gayeler takip etmek ve devletin vatandaşlarını iktisaden bilinçlendirmesi milli bir vazifeydi. Bu amaçla öğrencilere tasarruf ve iktisat fikirleri verilmeli ve medeniyetin büyük eserlerinin yardımlaşma ve tasarruf ile elde edileceğini bilmeleri istenmekteydi⁴⁸.

1926 İlk Mektep Müfredat Programı okullarda uygulanmaya başlandıktan sonra programın gereği olan okul ile hayat arasında doğrudan ilişki kurma ve hayatı okulun içine alma çabalarının uygulanmaya başladığı görülmüştür. Bu uygulamaların daha ziyade gelişmiş kentlerde ve nitelikli öğretmenlerce yapıldığı anlaşılmaktadır. Geniş öğretmen kitleleri, geleneksel eğitim yöntemlerinin dışına çıkmakta zorlanmışlar, yeni eğitim sistemi ve yaşam okullara girememişler⁴⁹.

⁴⁷ Akgün-Uluğtekin, **agm**, s.304.

⁴⁸ Akgün-Uluğtekin, **agm**, s.345-346.

⁴⁹ Akyüz, **Türk Eğitim...**, s.302.

Maarif Vekâleti, bu tür aksaklıkların önüne geçmek ve 1926 programının tavizsiz ve daha bilinçli uygulanmasını sağlamak için bir çalışma başlatmış ve 1929 yılında İlk Mektepler Talimatnamesini yayınlamıştır. Talimatname, müfredat programının nasıl uygulanacağını ve dikkat edilmesi gereken noktaları belirleyen bir yönetmeliktir.

Bu talimatnameye göre ilk eğitimin amacı, çocukların bedenlen ve ruhen en sağlam alışkanlıkları kazanacak bir çevre içinde, topluma ve devlete faydalı vatandaş olarak yetiştirmek ve milli hayata intibak ettirmek olmalıdır. Talimatnamede milli hayatın temelini milli iktisat olduğu, okul ile cemiyet arasında sıkı bir irtibatın olması gerektiği sık sık vurgulanmaktadır⁵⁰. Müfredat programının temel dersi olan Hayat Bilgisi Dersinde konuların okulun bulunduğu bölgeye göre anlatılması ve derslerin daima sosyal çevre ile ilgili olması önemli görülmekte ve bu amaçla doğa olaylarının ve sosyal faaliyetlerin gözlemlenebilmesi için çevre gezilerinin yapılması tavsiye edilmektedir. Ayrıca, öğrencilerde her işi zamanında yapmak, düzenli ve disiplinli olmak gibi alışkanlıkların yerleştirilmesi istenmektedir. Talimatname öğrencilerde eleştirel bakış açısının geliştirilmesi ve milli değerlere önem verilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır⁵¹. Bunun yanında sağlıklı bir toplum oluşturma çabalarına bir katkı olarak okulda öğrencilere temizlik alışkanlığı ve hastalıklardan korunma becerisinin kazandırılması istenmekte, bulaşıcı hastalık geçiren öğrencilerin bulaşma tehlikesi kalmadığına dair tabip raporu getirilmedikçe okula devam edilmesine izin verilmemesi gerektiği istenmektedir⁵².

1926 İlk Mektep Müfredat Programının ardından köy okullarında okutulacak müfredatın dönemin eğitiminden beklenen vazifelere uygun olarak yeniden belirlenmesi gündeme gelmiştir. Ekonominin temelini oluşturan köylülerin, Cumhuriyetin ekonomi politikaları doğrultusunda yetiştirilmesi gerekiyordu. Köy çocuklarını şehir ve kasaba çocukları gibi aynı program dahilinde okutmanın eğitimden bek-

⁵⁰ T.C. Kültür Bakanlığı, **İlkmekepler Talimatnamesi**, Devlet Basımevi, İstanbul 1938, s.3-17.

⁵¹ **İlkmekepler Talimatnamesi**, s.12-22.

⁵² **İlkmekepler Talimatnamesi**, s.70-71.

lenen amaçları gerçekleştirmekten alıkoyacağı düşünüldüğünden köy okulları için yeni bir program hazırlanmış ve 1930 yılında uygulanmaya başlanmıştır⁵³.

Köy okullarına farklı bir müfredat uygulamasının gerekli olduğuna dair Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, köy çocuklarına verilecek eğitimin onların iktisadi faaliyetlerine mani olmayacak şekilde düzenleneceğini söylemişti⁵⁴. Bu amaçla hazırlanacak program öğrencilerin bütün hayatlarında işe yarayacak bilgi ve alışkanlıklara sahip olmasını amaçlamaktadır. Köy çocuğu uygulamalı bir eğitim almalı ve medeni insani fikir ve hislere sahip olarak köy yaşamını ve köy ekonomisini yükseltmelidir. Köylerde çocuklar, kendi köyleri hakkında her türlü bilgiye sahip olacak biçimde yetiştirilmeli ve köylerin yükselmesine hizmet edecek bir inancı okuldan almalıydı. Özellikle köy kızlarının ev ve aile hayatını daha sağlıklı ve daha mesut bir hale getirecek bilgilerle yetiştirilmeleri elzem görülmektedir⁵⁵. İlgili programa göre Hayat Bilgisi Dersi köy okullarında birinci ve ikinci sınıfta 4'er saat, üçüncü sınıfta 3 saat olarak belirlenmiştir⁵⁶.

1926 Programına Göre Hayat Bilgisi ve Tabiat Derslerinin Programı

1926 İlk Mektepler Müfredat Programına göre ilk mekteplerde okutulacak derslerin en önemlisi olan Hayat Bilgisi (ilk üç sınıf) ve Tabiat Dersleridir (4-5. sınıflar). Cavit Binbaşıoğlu'na göre; Hayat Bilgisi Dersi 1926 programının ruhunu oluşturan "toplu tedris" sisteminin temel dersidir. Bu ders öğrencilerin fiziksel ve toplumsal çevreye uyumunu sağlayan ve yaşamın işlevsel olarak öğretilmesini hedefleyen bir derstir⁵⁷. Hayat Bilgisi Dersi, Cumhuriyetten önceki

⁵³ T.C. Maarif Vekâleti, **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, İstanbul 1931, s.1; Binbaşıoğlu, **İlkokul Programları...**, s.401.

⁵⁴ Üstel, **a.g.e.**, s.135.

⁵⁵ **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s.4-5.

⁵⁶ **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s.9.

⁵⁷ Cavit Binbaşıoğlu, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Okullarında Okutulan Hayat Bilgisi Dersi Programları ve Değerlendirilmesi", **Cumhuriyetin 75.Yılında İlköğretim, Birinci Ulusal Sempozyum**, Ankara 1998, s.229.

programlarda yer alan, Tabiat Tetkiki, Tarım, Hıfzısıhha, Coğrafya, Tarih, Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye gibi birçok dersin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. İlgili programa göre Hayat Bilgisi dersinin hedefi “müşahedeye müstenit tetkiklerle çocuklara insan vücudu ve vücuttaki azaların vazifeleri hakkında malumat vermek” ayrıca vücutla ilgili hıfzısıhha kaidelerini uygulamalı bir şekilde öğretmek ve özellikle her hususta çocukları temizliğe ve intizama alıştırmak olarak belirlenmiştir⁵⁸.

Hayat Bilgisi Dersinin hedefleri şu şekilde belirlenmiştir⁵⁹:

– İçinde yaşadığı coğrafi muhitte tesadüf edilen en maruf taş, maden, nebat ve hayvanları çocuğa tanıttirmek; etrafında cereyan eden tabii hadiseleri tetkik ve izah ettirmek; canlı mahlûkların yaşama şartlarını ve bunların yekdiğerine karşı icra ettikleri tesirleri göstermek.

– Çocuğun mensup olduğu içtimai muhitteki insanların mesai ve faaliyetlerini tetkik ettirmek.

– Müşahedeye müstenit tetkiklerle çocuklara insanın vücudu ve vücuttaki azaların vazifeleri hakkında malumat vermek. Buna müteallik hıfzısıhha kaidelerini ameli bir surette öğretmek ve bilhassa her hususta çocukları temizliğe ve intizama alıştırmak.

– Bir taraftan suyu, havası ve toprağı ile tabii muhitin insan üzerine yaptığı tesirleri, diğer taraftan insanın hayvan beslemek, orman yetiştirmek, toprağı işlemek, yollar yapmak, kanallar açmak suretiyle tabiat üzerinde vukua getirdiğı tahavvülleri göstermek.

İlk mekteplerin dördüncü ve beşinci sınıflarında okutulan Tabiat Derslerinin hedefleri ise şu şekilde belirlenmiştir⁶⁰:

– İnsan vücudundaki azalar ve bunların vazifeleri hakkında çocuklara gayet basit bilgi vermek ve hıfzı sıhhat kaidelerini öğretmek

⁵⁸ İlk Mektepler Müfredat Programı, s.11; Binbaşoğlu, İlkokul Programları..., s.413.

⁵⁹ İlk Mektepler Müfredat Programı, s.7.

⁶⁰ İlk Mektepler Müfredat Programı, s.89.

- Çiftçiliğe dair çocuklara gayet basit malumat vermek.
- Çocuğa, tabii muhitinde bulunan ve gıdamız, elbisemiz ve meskenimiz ve umumi hayatımızla alakadar olan hayvanları, nebatlar ve sair mahsulleri bütün hayati safhaları ile birlikte canlı olarak tetkik ettirmek.
- İnsanın tabiat üzerine ve tabiatın insan üzerine ve uzvi mevcutların yekdiğerine yaptıkları mütekabil tesirlerden çocuğun anlayabileceklerini kendisine gayet basit bir surette izah vermek.
- Çocuklara tabiat muhabbeti telkin ederek, çiçekleri, ağaçları ve faydalı hayvanları himayeye alıştırmak

İlkmekteplerin ilk üç sınıfında okutulan Hayat Bilgisi Dersinin müfredatında şu konular bulunmaktaydı. Sonbaharda insanların işleri, muhitine göre çiftçinin mahsulleri, çift sürülmesi, tohum ekilmesi. Ekmek nasıl yapılır, buğday, çavdar, mısır ve değirmencilik. Meyve bahçesinde ilkbahar işleri, sebze bahçesinde ilkbahar işleri, sebzelerin toplanıp pazarda satılması, bağlarda sonbahar, bağbozumu, meyve bahçesinde sonbahar. Mektep bahçesinde küçük ziraat tecrübeleri için yerlerin hazırlanması, bunlara bazı çiçek, sebze, hububat ekimi. Vücudumuzun ve elbisemizin temizliği, kışın vücudumuzu nasıl korumalıyız. Soğuk algınlığı ve korunma, bulaşıcı hastalıklardan korunma, su ile bulaşan hastalıklardan korunma, beslenme (tagaddi) hıfzısıhhası, başlıca hastalıklar, veremden kurtulma çareleri, hummalı (ateşli) hastalıklar, kızamık, çiçek ve tedavi çareleri, okulun bulunduğu köy veya kasabanın tevsian tetkiki, bulunulan mahalde halkın başlıca işleri, Ziraat Bankası ve diğer bankalar, kooperatifler, işsizlik, tasarruf ve iktisat lüzumu ve fakirlere yardım⁶¹.

Tabiat Derslerinin okutulacağı 4. ve 5. sınıflarda değinilmesi gereken konular ise şu şekilde açıklanmaktadır. Çiftçilik, hububatın önemi ve nasıl ekilmesi gerektiği, saban, pulluk ve traktörle arazinin sürülmesi, her birinin birbirleri ile mukayesesi, kışlık ve yazlık ekinler, kaliteli tohumlar ve kaliteli gübreler, orak, tırpan ve makine hak-

⁶¹ İlk Mektepler Müfredat Programı, s.12-21.

kında bilgiler, muhitine göre arpa, buğday, çavdar, tütün, haşhaş, pamuk, susam, keten, kenevir hakkında bilgiler, faydalı hayvanlar, zararlı hayvanlar, hayvanların gıdaları, yuvaları, insan vücudu hakkında malumat, hıfzısıhhat bilgileri, sıhhi kaideler, salgın hastalıklardan korunma çareleri, balıkçılığın ve konserveçiliğın iktisadi kıymetleri, yurtdışından memleketimize ithal edilen süt, meyve ve balık konserveçileri nedeniyle kaybettiğımız paralar⁶².

1930 Köy Mektepleri Müfredat Programı

Köy okullarında okutulması kararlaştırılan Hayat Bilgisi, programın en önemli dersi olduğı kabul edildiğinden farklı köy okullarında okutulacak bu dersin muhtevasının da farklı olması savunulmuştur. Ülkenin her tarafında doğal çevrenin şartları birbirinden farklı olduğundan okulun köyde, kasabada, dağlık bir yerde veya ovada, sahilde veya dahilde bulunması durumunda Hayat Bilgisi Dersinin konularında bir takım değışiklikler yapılması tavsiye edilmiştir. Müfredat programının özüne bağılı kalmak şartıyla mahalli ihtiyaca ve duruma göre programda birtakım değışiklikler yapılabilmektedir. Örneğın sıtmanın çok görüldüğü muhitlerde bu hastalıktan korunma ve tedavi çareleri çocuklara öğretilmeliydi⁶³. İlgili programa göre Hayat Bilgisi dersi köy okullarında 1. ve 2. sınıfta 4'er saat, 3.sınıfta 3 saat olarak belirlenmiştir.

Köy Mektepleri Müfredat Programına göre; köy öğretmeni en münasip fırsat ve faaliyetlerden istifade ederek öğrencilerine tabiat muhabbeti telkin etmelidir. Ayrıca öğretmen, öğrencilerini en yakın kasabanın pazaryerini, pazardaki alışveriş hayatını demirci, doğramacı, kunduracı, terzi ve diğeri esnaf dükkânlarını öğretmeli ve göstermelidir⁶⁴.

Köy okullarının ikinci sınıfının kış bahsinde anlatılan “Kendimizi hastalıklardan nasıl korumalıyız” başlığı altında bulaşıcı hastalıklardan korunmak, bitlerden sakınmak, vücut temizliğı gibi konular

⁶² İlkmeçtepler Müfredat Programı, s.93-94.

⁶³ Köy Mektepleri Müfredat Programı, s.13-14.

⁶⁴ Köy Mektepleri Müfredat Programı, s.15.

müfredat programında bulunmaktaydı. İlbahar mevsiminde ise ilk konu yeni mevsim ile canlanan tabiat, meyve bahçesindeki ağaçların tomurcuklarının ortaya çıkışı, ağaçların yapraklanması, sebze bahçesinin işlenmesi ve fidelerin dikilme uygulamaları, mahalli duruma göre sebzelerin ekilmesi, mektebin bahçesinde küçük ölçekli ziraat tecrübeleri ve köyde sebze yetiştirmenin önemi hakkında bilgi verilmekteydi⁶⁵.

Müfredata göre yaz mevsiminde yaz konularına geçilmeli, meyveler hakkında bilgi verilerek tarlalarda buğday, çavdar, arpa ve bunların başak bağlaması, sararması ve orak mevsiminde yapılması gerekenler hakkında bilgi verilmeliydi.

Üçüncü sınıfın Hayat Bilgisi Dersinde okulun bulunduğu köyün tetkiki, yaşanan köyde halkın başlıca işleri, ziraat sandıkları, köy kooperatifleri, işsizlik, gıdamızı teşkil eden başlıca maddeler, beslenme hıfzısıhhası, hava ve teneffüs köy evlerinde havasızlık ve ıksızlık nedeniyle ortaya çıkan salgın hastalıklar, sıtma, verem, batakliklar, mikroplar, sıhhi alışkanlıklar, duruşta, oturuşta, teneffüste, yemek ve içmekte, dişlere ve gözlere dikkat alışkanlıklarının kazandırılması istenmektedir⁶⁶. Bahar mevsiminde okul bahçesinde küçük ziraat tecrübeleri için uygun yerlerin hazırlanması ve bazı çiçek, sebze ve tohumların ekilmesi, ekilen sebze ve hububat tohumlarının miktarının kaydedilmesi, köy çocuklarına bilhassa sebzeçilik ve sebze yetiştirmenin faydaları hakkında bilgi verilmesi istenmektedir. Üçüncü sınıfın kış mevsiminde okutulacak konular arasında ise ziraatta eski ve yeni usuller, hayvani ve madeni gübreler, münavebe usulü, ağaç yetiştirme ve ormanların faydaları, okulun çevresine ve köyün etrafına ağaç dikme ve sebze ekimi uygulamaları bulunmaktadır⁶⁷.

⁶⁵ **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s.27.

⁶⁶ M.Cemal tarafından hazırlanan Yeni Mektep Hıfzısıhhası adlı kitapta muallimlerin mühim vazifelerinden birisinin de çocukların vücut gelişimlerine ve temizliklerine dikkat etmeleri olarak belirlemiştir. Öğrencilerin, temizliğin mühim bir ihtiyaç ve hastalıklara karşı bir savunma vasıtası olduğunu bilmeleri sağlanmalıdır. M.Cemal, **Yeni Mektep Hıfzısıhhası**, Kanat Kütüphanesi, İstanbul 1929, s.129-130.

⁶⁷ **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s.33; Sadrettin Celal, **a.g.e.**, 61.

1926 Programına Göre Yazılan İlkokul Ders Kitaplarından Örnekler

Çalışmamızda Maarif Vekâletinin ilk mektepler için tavsiye ettiği kitaplar kullanılmıştır. Bu kitaplar şunlardır: Ebulmuhsin Kemal tarafından dört ve beşinci sınıflar için yazılan ve 1935 yılında basılan “Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri”, M. Besim tarafından yazılan Yeni Tabiat Dersleri 5”, Naime Halit tarafından yazılan “Hayat Bilgisi, Nebatlar ve Ziraat” isimli muallim kitabı.

Bu programın en önemli iki dersi olan Hayat Bilgisi ve Tabiat Dersi'nin başlıca gayesi öğrencinin çevresinde bulunan yaşamı bütün aşamalarıyla öğrenmesini sağlamaktır. Hayat Bilgisi Dersi, hayatın gerekleri, bireyin çevresinde sürdürdüğü yaşama mücadelesi olduğu kadar çocuk psikolojisine uygun bir ders olarak değerlendirilmektedir. Cavit Binbaşıoğlu'na göre; okul öncesi dönemde görülen ve her şeyi kendi istek ve düşüncelerine göre yorumlama özelliği Hayat Bilgisi dersi ile nesnel bir bakış açısına ulaştırılmakta ve bu amaçla derste gözlem, deney ve iş yöntemleri kullanılmaktadır⁶⁸. Bu derste bu yöntemler ile öğrencinin yaşadığı çevrenin ve sonra tüm ülkenin özelliklerini bilhassa ekonomik yapısını yakından uzağa prensibiyle öğrenmesi istenmektedir.

Ahmet Tevfik'e göre; memleketin başlıca ziraat mahsulleri ve bunların nerelerde yetişmekte oldukları, hangi meyve ve sebze üretiminden en iyi şekilde yararlanabileceği mutlaka öğrencilere öğretilmelidir⁶⁹. Ülke ekonomisi için vazgeçilmez bir öneme sahip olan tarım ve ziraatın amacının daha fazla gelir kazanmak olarak sık sık vurgulanmakta bu dönemde mevcut kaynaklardan en iyi şekilde istifade etmek için topraktan en çok verim almanın yolları Tabiat Bilgisi kitaplarında anlatılmaktadır.

O yıllarda köyde ve şehirde eğitim gören tüm ilkokul çocuklarının ülke gerçekleri hakkında bilgi sahibi olması istenmekteydi. Bu beklentinin nedeni devlet öncülüğünde sanayileşme politikaları ile

⁶⁸ Cavit Binbaşıoğlu, **İlköğretim Programları...** s.413.

⁶⁹ Ahmet Tevfik, “Çiftçilik”, **Terbiye** III, S.12, Şubat 1929, s.36.

kalkınma mücadelesi veren Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi için tarım ürünleri ve bu ürünlerin niteliği büyük bir öneme sahip olmaktadır. Bu bakımdan Maarif Vekâleti ilk tahsilde çocuklara verilecek eğitimin muhtevası ve niteliği bakımından istinat edeceği hedefleri şöyle özetlemiştir: Kişisel temizlik ilkelerine riayet edebilen, hastalıklardan korunmayı öğrenmiş, zirai bitkiler ve hayvanlar hakkında esaslı malumata sahip olabilen olarak belirlenmiştir. Bu niteliklere sahip olabilen çocuklar, ülkenin ihtiyaç duyacağı bilinçli, sağlıklı vatandaşlar olacaklardı. Sağlıklı ve memlekete faydalı gençleri yetiştirmek için ilköğretim aşamasında Hayat Bilgisi ve Tabiat Derslerinin konuları seçme konuları⁷⁰.

Ebulmuhsin Kemal tarafından beşinci sınıflar için yazılan Tabiat Dersleri (Beşinci sınıf) kitabı köylünün ziraat yapabilmesi için elindeki toprakların ne tür özelliklere sahip olduğunu bilmesine ve bu topraklarda hangi mahsullerin yetiştirilebileceğine dair bilgilerle başlamaktadır. Türkiye’de en çok rastlanan kumlu, çakıllı, killi ve taşlı toprak çeşitlerinin özellikleri ve bu topraklarda hangi bitkilerin yetiştirebileceği konusunda bilgi verilmiştir⁷¹. Mehmet Besim ise gayretli bir çiftçinin toprağından en iyi şekilde yararlanabilmesi için toprağına tahlil ettirmesini, eksiklikler belirlendikten sonra, toprağın ekşiğinin tamamlanması gerektiğini ifade etmektedir. İlgili kitapta toprağın eksiklerinin tamamlanması adına susuz topraklara su temin edilmesi, çok ıslak toprakların ise suyunun alınarak daha işe yarar bir duruma getirilmesi tavsiye edilmektedir. Bu işlerin memleket ekonomisi için ne kadar önemli olduğu ve ziraat yapılacak arazilerin artırılmasının daha fazla zirai üretim için şart olduğu anlatılmıştır⁷².

Ebulmuhsin Kemal’e göre bir çiftçi “işini çevirmeyi” öğrenmeli, bu amaçla ziraatla ilgili pratik bilgileri bilmeli ve her uygulamayı zamanında yapmalıdır. Bu amaçla çiftçi, ekim zamanını, tanelerin ol-

⁷⁰ B.Avni, “İlk Tahsilden Beklenen Esas Bilgi ve Kabiliyetler”, **Terbiye** VII, S.34, Nisan 1931, s.2.

⁷¹ Ebulmuhsin Kemal, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1935, s.6.

⁷² Mehmet Besim, **Yeni Tabiat Bilgisi, Sınıf 5**, s.7-8.

gunlaşma zamanını, orak vaktini ve harman zamanını tayin etme işleminde her çiftçinin uygulaması gereken pratik bilgiler öğrenciye öğretilmelidir⁷³. Öğrencilere verilmesi istenen bu tür pratik bilgilerin daha etkin öğrenilmesini sağlamak için çocuklara en yakın çevrede geziler ve müşahedeler yapılması ve ilkokul öğrencilerinin içinde buldukları muhit onların faal bir tarzda yaşamı öğrenmelerini ve gözlem yapmalarını sağlayacak şekilde verilmesi tavsiye edilmekteydi⁷⁴.

Tabiat Dersleri ve Hayat Bilgisi ders kitaplarında üzerinde durulan ve özellikle dikkat çekilen her noktanın ekonomik bir kıymeti olduğu anlaşılmaktadır. Buğday tarlasına atılacak tohumun niteliğinin, mahsulün bol olmasına katkı sağlayacağı vurgulanmaktaydı. Tohumların temiz olmasına, aralarında yabancı ot ve birtakım hastalıklı tohumların bulunmamasına dikkat edilmesi, kaliteli tohumun bol üretim için gerekli olduğu belirtilmekteydi. Ebulmuhsin Kemal bu amaçla tohum saçan makine kullanılmasını önermekteydi. Zirai faaliyetlerde makine kullanımı, üretimden daha iyi sonuç alınabilmesi için tavsiye edilmesine karşın, o dönemde tarım makinelerinin yaygın olmaması ve temin etmenin pahalı olması nedeniyle ziraatta hayvan ile çekilen sabanların ve arabaların kullanılmaya devam edilmesi genel kabul gören bir uygulama idi⁷⁵.

Tarımda makine kullanmanın ne ölçüde olması gerektiği konusunda kitap yazarları kesin bir yönlendirme yapmamakta, avantajlarını ve olumsuzluklarını ortaya koymaktadırlar. Mehmet Besim'e göre; makineler, işgücünün yetersiz olduğu, hayvanların kâfi miktarda ve kuvvetli bulunmadığı yerlerde çok faydalı olabilirlerdi. Ancak M. Besim, küçük toprak mülkiyetinin bulunduğu birçok yörede ziraat makinelerinin kullanılmasına olumsuz yaklaşmıştır. Buna gerekçe

⁷³ Ebulmuhsin Kemal, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri, Dördüncü Sınıf**, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1935, s.6.

⁷⁴ "Tedris Usulleri-Hayat Bilgisi Dersi Nasıl Verilmeli", **Öğretmen Sesi**, S.37-59, 1 İkincikanun 1937, s.132.

⁷⁵ Ebulmuhsin Kemal, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1935, s.22.

olarak ziraat makinesi üreten fabrikaların Türkiye’de bulunmaması nedeniyle makine ve yakıt ithalatının dönemin ekonomi politikalarıyla örtüşmemesini göstermiştir. Ona göre küçük toprak parçalarında hayvan kullanımı daha uygun görülmekte ve hayvan gübreleri tarımda da kullanılabilir. Sadece büyük ölçekli ziraat arazilerinin bulunduğu Konya ve Adana ovalarında makine kullanımının daha mantıklı olacağı belirtilmiştir⁷⁶.

Ders kitaplarında, tabiatta her gün karşılaşılan ve günlük hayatımızda da yapı-inşaat işlerinde kullanılan taşların özelliklerinin bilinmesi gerekli görülmüş özellikle kırsal kesimde binaların yapımında kireç ve kil kullanılması nedeniyle öğrencilerin doğal yapı kaynaklarından haberdar olmaları istenmiştir.

İlkmektepler müfredat programına göre en önemli ders olarak açıklanan Hayat Bilgisi Dersinin eğitiminde dikkat edilecek noktalar ilgili programda öğretmenlere rehber olacak şekilde açıklanmıştır. Derslerin “esasata sadık kalmakla beraber mahalli icabat ve şeraite göre programda birtakım değişiklikler” yapılacağı belirtilmiştir. Bu değişikliklere “yakın yurt telakkisi” denilmektedir. Yakın yurt her gün müşahade ve inceleme imkânı olan her gün karşılaşılabilen tabii ve içtimai hadise ve varlıkları kapsamaktadır. Buna göre ilkokul çocuklarının içinde bulunduğu çevre, onların faal bir tarzda yaşamalarına yarayacak, ilgi ve merakını uyandıracak, onları tatmin edecek, toplu bir şekilde incelemelerine imkân verecek konularla öğrencilerin önlerine çıkarılmalıdır. Öğrenciler için çevrelerinde karşılaştıkları olaylar, tetkik edilerek esaslı bir şekilde ortaya konulduğu takdirde faydalı ve kalıcı olacak ve bilgiler öğrencilere kalıcı olarak kazandırılacaktır⁷⁷. Bu amaçla Tabiat Bilgisi Derslerinin mutlaka müşahade ve tecrübeye dayanması tavsiye edilmektedir. Rifat Necdet’e göre tecrübe ve deneylerin imkânlar ölçüsünde bizzat öğrenci tarafın-

⁷⁶ M.Besim, **Yeni Tabiat Bilgisi, Sınıf 5**, Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesı, İstanbul 1935-1936, s.16-19; Naime Halit, **Tabiat Dersleri Sınıf 4**, Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesı, İstanbul 1935-36, s.60.

⁷⁷ Hayat Bilgisi Derslerinde Yakın Yurt Tetkikleri, **Öğretmen Sesi**, 15 İkincikanun 1937, s.314.

dan yapılması sağlanmalı, hayvan ve bitkiler doğal ortamlarında tetkik edilmek suretiyle tanıtılmalı, tabiat hadiselerinin dershanede incelenmesi mümkün olmadığında ise öğrencilerin çevre gezileri yapmaları sağlanmalıdır⁷⁸. Bu faaliyetler kapsamında okulun bahçesinde tatbikat sahası olarak kullanılmak üzere “mektep bahçesi” oluşturulmalı, öğrenciler okul bahçesinde bitkiler ekmeli ve evcil hayvanlar beslemeli böylece onların gelişimleri üzerinde sürekli bilgi sahibi olmaları amaçlanmalıdır⁷⁹.

Mektebin maksatlarından biri, öğrencilere buldukları çevrenin mahsulâtını tanıtmaktır. Bu sebeple öğrencilerin mahsullerin yetişmesinde etkili olan sebeplerden biri olan iklim ve havanın önemini bilmesi gerekir. Öğrenciler düzenli ve devamlı müşahedelerle mektebin bulunduğu çevrenin hava ve iklim şartlarını tetkik etmeyi öğrenmeli ve ziraatlarını bölgenin iklimine göre düzenlemesi tavsiye edilmiştir⁸⁰.

Türk ziraatı için çok önemli bir yere sahip ürünlerin başında gelen hububat, yeterli sulama imkânı olmayan ve küçük toprak parçalarında bile yetişebilmekte, sanayi bitkilerinin yetiştirildiği ve özel şartlara sahip bölgeler hariç Türkiye'nin genelinde hububat ziraatı yapılabilmektedir. Geniş alanlarda ekilen ve Türk köylüsünün temel geçim kaynağı olan buğday, tüm vatandaşlar tarafından da ekme olarak kullanıldığı için son derece kıymetlidir. Buğday tarlasının ne zaman sürülmesi gerektiği, tohumların tarlaya nasıl yerleştirileceği, tohumların nasıl temizleneceği, bir buğday tanesinin çimlenmesinin şartları buğdaya zarar veren bitkiler, öğrencilere iyi bir üretim için bilinmesi gereken uygulamalar Tabiat Dersleri kitaplarında ayrıntılı olarak yer almaktadır⁸¹. Buğdayın yanı sıra arpa ve çavdarın nasıl ye-

⁷⁸ “Tabiat Bilgisi Dersleri Nasıl Verilmeli”, **Öğretmen Sesi**, 15 Mart 1937, S.37-49, s.419; M.Fevzi, “Hayat Bilgisi Dersinde Yakın Yurt Prensibi” **Muallimler Mecmuası**, S.35-36-37, İkincikanun-Şubat-Mart 1934, s140-143.

⁷⁹ Rifat Necdet, “Mektep Bahçesi” **Terbiye**, III, S.15, Mayıs 1929, s.54.

⁸⁰ Faik Reşit, “Köy Mekteplerinde Hava Tetkikleri” **Terbiye** III, S.1, Kanunusani 1929, s.35.

⁸¹ Ebulmuhsin Kemal, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri Dördüncü Sınıf**, Maarif Kitabevi, İstanbul 1935-36, s.1-25; Naime Halit, **Tabiat Dersleri...**, s.61.

tiştiği ve nerede kullanıldığı ve dönemin koşullarında çavdarın samanının nasıl kullanıldığı örneklerle anlatılmıştır. “Çavdar samanı, her şeye yarar, onlarla minder yastık doldurulur. Fidanlar için kullanılan siper hasırlar bundan yapılır. Kuru ve dayanıklı olduğu için köy evlerinin damlarını...” çavdar samanı ile kapattıkları belirtilerek hububat türlerinin ekonomik kıymetleri de hatırlatılmak istenmiştir⁸².

Tabiat Dersleri kitaplarında üzerinde en çok değinilen bitki grubunun başında sanayi bitkileri gelmektedir. Bu bitkiler kullanım alanı ve ekonomik kıymetinin yüksek olması ile öne çıkmaktadır. İlgili kitaplara göre bir mahsulün ekonomik kıymeti, yabancı ülkelere çok satılmasıyla ve ülkeye çok para girmesiyle değerlendirilmektedir. Bu durum M. Besim tarafından yazılan ders kitabında; “insanların çok işine yarayan pamuktur”, “bizde de gitgide pamuk ekimi çoğalmakta ve bu yüzden yurdumuza birçok para girmekte...” cümleleriyle açıklanmakta ve pamuk tarımı desteklenmektedir. Aynı kitapta, “memleketimizde pamuğa ne kadar ehemmiyet verilirse yeri vardır. Çünkü Türkiye’de epeyce pamuk yetiştiği halde, bugün hariçten aldığımız şeylerin başında pamuklu kumaşlar geliyor. Bunlara verdiğimiz para bütün ithalatımızın üçte biri kadardır. Bunu gören hükümetimiz pamuklu kumaş ve bez fabrikalarının açılmasına çok yardım etmektedir”⁸³ ifadeleri pamukla yapılan bez ve kumaşların daha ucuza mal olduğunu ve devletin pamuk ekimini desteklediğini belirtmektedir.

Pamuk fidanının yetişmesi için gereken toprak şartlarını, pamuk türlerini, zararlılarla mücadele ve pamukla ilgili makineler hakkında açıklamalar Tabiat Bilgisi kitaplarında yer almaktadır. Pamuk, dokumacılık sanayinde önemli bir yere sahip iken bu sektörde kumaş, bez, çuval yapımında kullanılan bitkiler olan keten ve kenevirin günlük yaşamda geniş kullanım alanı bulunmaktadır. Keten, Kendir ve Kenevir’in kullanım alanları, ekonomik kıymetleri ölçüsünde Tabiat Ders kitaplarında; “çöplerinden minder doldurulur ve horasan ağaçları yapılır. Köylüler giydikleri elbiseleri ve kullandıkları örtüleri hep

⁸² Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, s.29-44.

⁸³ M.Besim, Yeni Tabiat Dersleri, **Beşinci Sınıf**, s.59.

keten ipliği ile dokurlar...” gibi ifadeler ile keten bezlerden yapılan gömlekler(in) pek makbul olduğu belirtmekte ayrıca şu hatırlatma da eklenmektedir. “Ekilen ketenler az ekildiği için ancak yurdumuzda kullanılmaktadır. Ketenin ekimi çoğaltılırsa yabancı ülkelere satılır ve bu yüzden de yurdumuza birçok para gelir”⁸⁴. Ayrıca ders kitaplarında sanayi bitkilerinin ülkemizin bir zenginliği olduğu bu bitkiler ile dokuma sanayinin kurulmasının Türk ekonomisinin dışarıya bağlı olmaması için şart olduğu anlatılmaktadır.

O yıllarda, tütün de Türk ekonomisinin önemli endüstriyel bitkileri arasındaydı. Anadolu coğrafyası tütün yetiştirilmesine uygun özelliklere sahip olduğu için Türk tütünlerinin yurtdışında rağbet bulmaktaydı. Bu bitkiden oldukça fazla kazanç elde edildiği için üretimi konusunda öğrencilerin bilgilendirilmesi konusu Hayat Bilgisi kitaplarında açıklanmaktadır⁸⁵.

Öğrencilerin ithalat ve ihracat işlerinin memleket ekonomisi için önemini bilmesi derslerde gerekli görülen noktalardan biridir. İlk mektep öğrencisi, ülkesinin tarımsal potansiyelini öğrenmeli ve ülke ekonomisine zarar verdiği sık sık vurgulanan ithal mallardan kurtarılması için yerli malı ürünleri üretmek konusunda bilinçli olmalıydı. Öğrencilerin yerli mala rağbet etmesinin sağlanması amacıyla ders kitaplarında gerekli ifadeler yer verilmiş ve çeşitli yayınlarda öğretmenlere de bu konular da tavsiyelerde bulunulmuştur. Salim Siret tarafından yazılan İlkmekteplerde Ders Örnekleri kitabında öğretmenlere şöyle seslenilmektedir. “Ecnebilere akıp giden paraların akmasına mani olmak için memleket dâhilinde çıkan yün kumaş ve bezleri seve seve giymemiz(in) ne mühim bir vazife olduğunu layık vechile çocuklara kavratmak lazımdır. Çocuklar ecnebi malını taklit ederek çıkarmayı bir iş edinmeli ve ona karşı içinde büyük bir nefret duymalıdır”⁸⁶.

⁸⁴ Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, s.60-61.

⁸⁵ Naime Halit, **Hayat Bilgisi, Nebatlar ve Ziraat (Muallim Kitapları)**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932, s.179.

⁸⁶ Salim Siret, **İlkmekteplerde Ders Örnekleri**, Hamitbey Matbaası, İstanbul 1933, s.21-23.

Öğretmen Sesi adlı dergide yayınlanan bir makalede Tabiat Bilgisi dersinin amaçlarından birisinin öğrencileri bitkilerin ıslahına yöneltmek olduğu belirtilmektedir. Tabiat Dersleri kitaplarında bu konuda başlıklar bulunmakta ve özellikle meyve veren ağaçların ıslah edilmesi istenirken diğer ağaçlara da özen gösterilmesi ve korunması tavsiye edilmektedir⁸⁷. Bunun yanında ders kitaplarında ağaçlar, ülkenin zenginlik ve refah kaynağı olarak görülmekte, kereste sanayinin geliştirilmesi önemli olarak kabul edilmektedir. Ebulmuhsin Kemal tarafından yazılan Tabiat Dersleri kitabında o dönemlerde keresteciliğin gelişmesi şu cümlelerle işlenmektedir. “Cumhuriyetten önce keresteleri Avrupa’dan ve en çok Romanya’dan getirirdik. Cumhuriyetten sonra devrimci hükümetimizin çalışmasıyla, ormanlarımızda birçok kereste fabrikası açıldı. Şimdi kullandığımız bütün keresteleri kendi fabrikalarımızda yapmaktayız. Bu yüzden yabancı ülkelere giden paralarımız kendi keselerimizde kalmakta ve birçok yurttaşımızda bu fabrikalarda çalışmaktadır” denilmektedir⁸⁸.

1930’lu yıllarda Türkiye’de köylülerin tarlalarda daha çok ve daha kaliteli verim almaları için gübre kullanılması teşvik edilmektedir. Ders kitaplarında da gübre kullanımı konusunda çeşitli ifadeler görülmektedir. Ebulmuhsin Kemal’e göre devamlı ekilen toprak kuvvetini kaybettiği için giderek fakirleşmekte ve besleme özelliği azalmaktadır. Bu sebeple kitabında “toprağı az nüfusu çok olan memleketlerde her sene aynı mahsule fazla miktarda ihtiyaç olduğu cihetle toprağın eksikliklerini gübre ilavesi ile tamamlayarak her sene aynı mahsulü topraktan mükemmelen almak..” mümkündür ifadesi ile gübre konusuna değinmektedir. Bir zaman sonra hemen hiç mahsul veremeyen tarladan yeniden verim alabilmek için M. Besim kitabında; “Tarlayı her sene ekmeyp bazı senelerde dinlendirmek gerekmektedir. Fakat nadas topraktan tamamıyla istifade etmemize mani olduğundan bugün medeni memleketlerde bir karış toprağın

⁸⁷ Tabiat Bilgisi Dersleri Nasıl Verilmeli, **Öğretmen Sesi**, S.37-49, s.132-133; M.Besim, Yeni Tabiat Dersleri, **Beşinci Sınıf**, s.135.

⁸⁸ Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, s.131.

bile boş bırakılmaması için toprak gübrenmelidir” ifadesine yer vermiştir⁸⁹.

Gübresinden istifade edilen hayvanlar, köylü vatandaşların günlük ve çalışma yaşamını da kolaylaştırmaktadır⁹⁰. Ebulmuhsin Kemal bunu kitabında şöyle ifade etmektedir. “Sevgili hükümetimiz her işte olduğu gibi hayvanlara da önem vermekte ve bunların cinsini iyileştirmeye çalışmaktadır. Fakat biz her şeyi hükümetten beklemeliyiz. Kendimiz de çalışarak, elimizden geldiği kadar hükümete yardım etmeli ve çalışmayı bir yurd borcu bilmeliyiz”⁹¹.

Türkiye’nin tabii kaynaklarını tanımak ve bu imkânlardan en iyi şekilde istifade etmek, kitapların öğrencilere vermeye çalıştıkları önemli konudur. Topraklardan ve evcil hayvanlardan yararlanmanın yanı sıra sulardan yararlanmak da önemli görülmektedir. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye’nin balıkçılıktan büyük kazançlar elde edebilmesi mümkün olarak değerlendirilmekte ve “...balıkçılığa biraz önem verilirse... çok kazançlar elde edilebileceği” vurgulanmaktadır⁹².

Hayat Bilgisi ve Tabiat Dersi kitaplarında ülke ekonomisi konusunda verilen bilgilerin yanında sağlığı koruma becerisi ve bilgileri de yer almaktadır. Bir insanın sağlıklı bir vatandaş olarak yaşayabilmesinin gerekleri, insan bedeninin ana hatları, besleyici gıdalar, sebze ve meyvelerden yararlanma, vücudun hazım organları, yemekten sonra yapılması gerekenler ve diş sağlığı hakkında ayrıntılı bilgiler Tabiat Dersi kitaplarında sıkça bulunan konulardandır⁹³.

Hastalıklardan uzak, sağlıklı ve zinde nesillerin önemi 1930’lı yıllarda sıkça vurgulanmaktaydı. Sağlıklı ve yaşam enerjisine sahip insanlardan oluşan Türkiye’nin daha güçlü olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle sağlığı korumak ve hasta olmamak için yapılması gere-

⁸⁹ Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, s.23; M.Besim, Yeni Tabiat Dersleri, **Beşinci Sınıf**, Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesı, İstanbul 1935-1936, s.10-11.

⁹⁰ Ahmet Tevfik, “Çiftçilik” **Terbiye**, III, S.14, Nisan 1929, s.51.

⁹¹ Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, s.125.

⁹² **A.g.e.**, s.136.

⁹³ Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Dördüncü Sınıf**, s.42-70.

ken temel uygulamalar kitaplarda gayet basit bir dille açıklanmaktadır. M. Besim'e göre hastalığın temel kaynağı olan mikroplar "vücudumuza ağız, burun ve deri vasıtasıyla..." girmektedir. Mikroplara ve onların getirecekleri hastalıklara karşı insan vücudunu muhafaza etmek için üç yol tavsiye edilmektedir. Bunlar⁹⁴;

1. "Ne kadar sağlam olursak, hastalığa o derece iyi dayanırız" ifadesiyle açıklanan vücut temizliği,
2. Bulaşıcı hastalıklara tutulmuş insanların yanına yaklaşmamak,
3. Mikropları öldürme çarelerini araştırmak.

Hasta olmamak için idman ve beden hareketleri ile beden zinde tutulmalı, kansızlığa uğramamak için beslenmeye dikkat etmeli, güneş görmeyen, karanlık ve nemli mekânlarda uzun süre bulunulmamalıydı. Ebulmuhsin Kemal, Tabiat Dersleri kitaplarında kızamık, çiçek, lekelihumma (tifüs), dizanteri, kolera, karahumma (tifo), sıtma ve verem hakkında ayrıntılı bilgi vermiş, bu hastalıkların nasıl ortaya çıktığı korunma ve tedavi yollarını açıklamıştır. Hastalıkların en büyük sebeplerinden bir olarak kabul edilen mikroplardan uzak durmak için içme suyuna önem verilmesi tavsiye edilmekte, mecbur olunan yerlerde suların temizlemeden içilmemesi önerilmektedir⁹⁵.

İnsan vücudunu korumanın bir diğer yolunun da alkolden uzak durmak olarak açıklanmıştır. "...Gayet nazik olan beyin ve sinirler vücudun en ziyade dikkate muhtaç uzuvlarıdır, bu uzuvlara en çok alkol zarar verebilir. İçkiye alışan insanlarda aptallık, sarsaklık, sersemlik ve delilik baş gösterir... Sinirleri kuvvetli olan insan zorlukları yılmaz, her işte muvaffak olur, ailesi ve memleketi ondan çok fayda görür". Verem hastalığı o dönemde en çok korkulan ve yaygın hastalıklardan biriydi. Hastalıklardan uzak durmak için "oturulan yerlerin havası sık sık değiştirilmelidir. Tozlu hava(yı) teneffüs etmemeye çalışılmalıdır. Bu tozlar nefes borusunu örseler, aynı zamanda bunlarla beraber verem gibi çok tehlikeli hastalıklar, mikroplar da gidebilir..."⁹⁶

⁹⁴ M.Besim, Yeni Tabiat Dersleri, **Beşinci Sınıf**, s.75.

⁹⁵ Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, s.150-167; M.Besim, **Yeni Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesı, İstanbul 1935-1936, s.87.

⁹⁶ M.Besim, Yeni Tabiat Dersleri, **Beşinci Sınıf**, s.56-69.

Sonuç

Bir toplumun kalkınması, kitlelerin davranış ve yaşantılarının değiştirilmesi toplumun eğitim sistemiyle yakından ilişkilidir. İlköğretim, eğitim sistemi içindeki ilk basamaktır ve bu nedenle bütün vatandaşların ilköğretimden geçmesi toplumsal ve ekonomik kalkınmanın ilk koşulu olarak görülmektedir. Cumhuriyet kurulduğunda ülke nüfusunun yaklaşık %75'i köylerde yaşamaktaydı. Ancak uzun yıllar süren savaşların etkisiyle ülkenin neredeyse tüm köyleri yoksulluk ve cehaletle karşı karşıyaydı. Ayrıca mevcut kültürel yapıdan kaynaklanan sorunlar, ekilebilir tarımsal alanların yetersizliği ve verimsizliği, mülkiyet işlerindeki adaletsizlikler, çağın gerisinde kalan üretim teknolojilerinin kullanılmakta oluşu gibi sorunlar da yoksulluğun sebebini oluşturmaktaydı⁹⁷. Ülke kalkınmasının Türk köyünün ve köylüsünün kalkınmasıyla gerçekleşeceğini bilen Atatürk ve Cumhuriyet yöneticileri bütün çocukların ilköğretimden yararlanması için fırsat eşitliği sağlayan bir eğitim politikasıyla köye özel önem vermişlerdir. Onlara göre vatandaşların hepsi memleketin siyasal, ekonomik ve kültürel gelişimine katkıda bulunacak bir eğitim almalıdır. Bu amaca ulaşmak için okulların bazı ders konularını öğretmesi yeterli görülmemiştir. Okullar bilhassa sosyal hayattan uzak kalmış köylerde toplumsal hayatın merkezini teşkil etmelidir. Okullar buldukları yerin sağlık merkezi olmalı, orada hastalıklarla mücadelede ait konular sadece öğrencilere öğretilmekle kalmamalı bütün köy halkına da öğretmelidir. Bunun yanında okullar öğrencilere meslek ve teknik yönlerden eğitmekle beraber ekonomi ve sanayi hayatıyla ilgili bilgileri toplayıp yayınlamak içinde birer merkez olmalıdır⁹⁸. Bu durum 1926 ilköğretim programında çok açık bir şekilde görülmektedir.

Osmanlı devrinden çok az değişiklikle Cumhuriyete geçiş programı olarak uygulanan 1924 programından sonra Cumhuriyet döneminin ilk kapsamlı programı olan 1926 İlkmektep Müfredat Progra-

⁹⁷ Ed. Özcan Demirel, Zeki Kaya, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara, 2008, s.57.

⁹⁸ İsmail Hakkı Tonguç, **İlköğretim Kavramı**, Ankara, 2004, s.237.

mı hazırlanmıştır. 1925-26 öğretim yılında, seçilen birkaç ilkokulda denenip bazı değişiklikler yapıldıktan sonra, 1927 yılında tüm ilkokullarda uygulanmaya başlanan 1926 programı, öğretim ilkelerinde önemli değişiklikler getirmiş olmanın yanında ders konuları itibariyle köye yönelik olarak hazırlanmıştır. İlkokulun iki devre olarak düzenlendiği bu programda, daha önce ayrı ayrı verilen “Tabiat Tetkiki”, “Musahabat”, “Tarih” ve “Coğrafya” dersleri hayat ve toplum eksenini çevresinde toplu olarak okutulması amacıyla birinci devrede “Hayat Bilgisi” adı altında verilmiştir. İkinci devrede ise “Tabiat Dersleri” adıyla 4 ve 5. sınıflarda ikişer saat olarak yer almıştır. Çalışmamıza konu olan ve 1926 İlmektepler Müfredat Programına göre hazırlanan Hayat Bilgisi ve Tabiat Dersleri kitaplarının köy ve şehir çocuklarının ülkenin ekonomik potansiyelini tanımaları, farkına varmaları ve bu zenginlikten en iyi şekilde yararlanmaları amacıyla özel olarak hazırlandığı ortaya çıkmaktadır. Bu kitapların genel olarak modern ziraat hayatı, tasarruflu bir iktisat hayatı ve sağlıklı yaşam yolları konularında Türk çocuklarını eğitmeyi ve bilinçlendirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Adem, Mahmut, **Kalkınma Planlarında Eğitimimizin Hedefleri ve Finansmanı**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

Akgün, Seçil - Uluğtekin, Murat, “Misak-ı Maarif” **Atatürk Yolu**, II, S.3, 1989, s.285-349.

Yiğit, Akın, **Erken Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, 253s.

Akyüz, Yahya, “Atatürk ve 1921 Maarif Kongresi”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, MEB Yayınları, İstanbul 1983.

_____, “Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Eğitim İlişkilerine Bir Bakış” **Eğitim Hareketleri**, S.176-177, 1969, s.16-19.

Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, I. TTK, Ankara 1997, 436s.

Ahmet Tevfik, “Çiftçilik”, **Terbiye III**, S.12, Şubat 1929, s.49-53
B.Avni, “İlk Tahsilden “Beklenen Esas Bilgi ve Kabiliyetler”,
Terbiye VII, S.34, Nisan 1931, s.1-3.

Başar, Erdoğan, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)**, MEB Yayınları, İstanbul 2004.

_____, **Eğitim Sosyolojisi, Eğitimin Toplumsal Temelleri**, Samsun 2003.

Başgöz, İlhan, **Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Binbaşıoğlu, Cavit, “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programlarının Tarihsel Gelişimi” **Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi Araştırmalar**, Anı Yayıncılık, Ankara 2005.

_____, “Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Okullarında Okutulan Hayat Bilgisi Dersi Programları ve Değerlendirilmesi”, **Cumhuriyetin 75.Yılında İlköğretim, Birinci Ulusal Sempozyum**, Ankara 1998.

Cicioğlu, Hasan, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim(Tarihi Gelişimi)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.

Demirel, Özcan, Zeki Kaya, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara 2008.

Ergün, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1982.

Ebulmuhsin Kemal, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1935.

_____, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri, Dördüncü Sınıf**, İstanbul 1935.

Faik Reşit, “Köy Mekteplerinde Hava Tetkikleri” **Terbiye III**, S.1, Kanunusani 1929, s.35-40

“Hayat Bilgisi Derslerinde Yakın Yurt Tetkikleri”, **Öğretmen Sesi**, 15 İkincikanun 1937, s.314-317.

Kahya, Esin - Demirhan Erdemir, Ayşegül, **Bilimin Işığında Osmanlı’dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Kafadar, Osman, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

Kalaycı, Nurdan, **Cumhuriyet Döneminde İlköğretim, Hükümet Programları ve Uygulamaları**, MEB Yayınları, İstanbul 2004.

Kaplan, İsmail, **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Kaya, Yahya Kemal, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1991.

Kazgan, Gülten, **Türk Ekonomisinde Krizler (1929–2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Kodamanoğlu, Nuri, **Türkiye’de Eğitim (1923–1960)**, MEB Yayınları Ankara 1964.

M.Besim, **Yeni Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesı, İstanbul 1935-1936.

M.Cemal, **Yeni Mektep Hıfzısıhhası**, Kanat Kütüphanesi, İstanbul 1929.

M.Fevzi, “Hayat Bilgisi Dersinde Yakın Yurt Prensibi” **Muallimler Mecmuası**, S.35-36-37, İkincikanun-Şubat-Mart 1934.

MAARİF VEKÂLETİ, **İlkmektepler Müfredat Programı**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1340.

Naime Halit, **Tabiat Dersleri Sınıf 4**, Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesı, İstanbul 1935-36.

_____, **Hayat Bilgisi, Nebatlar ve Ziraat(Muallim Kitapları)**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932 İstanbul, 603s.

Odabaşı, Sevinç, “Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesi, Sıhhiyesi ve Hekimleri 1920–1946” **Toplum ve Bilim** S.114, 2009, s.188-214.

Ökçün, Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

Rifat Necdet, “Mektep Bahçesi” **Terbiye** III, S.15, Mayıs 1929, s.54-56.

Sadrettin Celal, **Maarifimiz ve Meseleleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1939.

Sarç, Ömer Celal, **Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1949.

SAĞLIK ve SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI, **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara 1973.

Salim Siret, **İlkmekteplerde Ders Örnekleri**, Hamitbey Matbaası, İstanbul 1933.

Sencer, Muzaffer, **Türkiye’de Köylülüğün Maddi Temelleri**, Ant Yayınları, İstanbul 1971.

“Tabiat Bilgisi Dersleri Nasıl Verilmeli”, **Öğretmen Sesi**, 15 Mart 1937, S.37-49, s-132-133.

“Tedris Usulleri-Hayat Bilgisi Dersi Nasıl Verilmeli”, **Öğretmen Sesi**, S.37-59, 1 İkincikanun 1937, s.419-423.

Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İletişim Yayınları, Ankara 1997.

Tonguç, İsmail Hakkı, **İlköğretim Kavramı**, Ankara 2004.

Tuğluoğlu, Fatih, **Modernleşmenin ve Devletçi Ekonomi Politikasının Kırsal Kesim Üzerine Etkileri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2007, 324s, Basılmamış Doktora Tezi.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, **İlk Mektep Müfredat Programı**, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, İstanbul 1931.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923–1988)**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1988.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, **İlkmektepler Talimatnamesi**, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

